

Türk Kültüründe Ezan Ve Makamları

Ramazan KAMILOĞLU

İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü
rkamiloglu@inonu.edu.tr

Özet

Ezan Müslümanları günde beş kez beş vakit namaza davet eden bir çağrıdır. Ayrıca Türk İslam kültüründe özgürlüğün ve bağımsızlığın simgesidir. Uzman kişiler tarafından okunduğu zaman insanların gönlünü etkileyen bir müzikîye sahiptir. Her vakte uygun değişik makamlarda okunabilmektedir.

Anahtar kelimeler: Zaman, makam, çağrı, namaz, minare, özgürlük.

Abstract

Athan and Its Modes in Turkish Culture

Azan is a call that invites the muslims to prayers five times a day. Besides, it is the symbol of liberty and independency in Turkish Islam culture. It has a musical style which affects the feelings of humans when it is song by proficient people. It might be song in distinct tunes in every specified time during the day.

Key Words: time, tune, call, namaz, minaret, liberty

Giriş

Dünyadaki bütün dinlerde bir ibadet şekli vardır. Din müntesipleri belirli günlerde ya da belirli zamanlarda ibadet ederler. İbadet zamanlarını bildirmek için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Mesela, Hıristiyanlar ibadete çağrı için çan, Museviler boru, Mecusiler ateş kullanırlar, Müslümanlar ise çağrı için ezan okurlar.

Bir çağrının yanı sıra ezan, Müslümanlar için özgürlüğün ve bağımsızlığın da simgesidir. Mekke döneminde Müslümanlar tazyik altında yaşadıklarından dolayı, namaz vakitlerinde herhangi bir çağrı şekli yoktu. Medine döneminde, ezan okunmaya başlaması aynı zamanda dini hürriyetin bir sembolü olarak tezahür etmiştir. Ezan okunan memleketlerde aynı zamanda hürriyet vardır ve Müslümanlar gönüllerince ibadet yapabilirler. Aynı zamanda ezan okunan yerlerde diğer dinlere de saygı

olduğu için başka dinlerin mensupları da ibadetlerini rahatça yapabilirler.

Özellikle Türklerde ezan, çok büyük bir önem arz eder. Hayatın her safhasında karşımıza çıkar. İbadetlerin yanı sıra iş hayatında, gündelik yaşamda, manilerde, türkülerde, sözleşmelerde, kısacası Türk Kültürünün içerisinde ezanın önemli bir yeri vardır.

A. Ezan

a. Kök ve Anlamı

Ezan kelime olarak Arapçada e-zi-ne kökünden mastar, tef'il bından b ve ilâ harfi cerleriyle kullanılırsa bildirme, çağırma ve davet etme anlamlarına gelmektedir. ¹ Ezanı okuyan kişiye de müezzin denir. Terim olarak İslâmiyet'te namaz vaktini bildirmek için yapılan çağrıya ezan denir.

Cami musikisinin en önemli formlarından birisi olan ezan, Müslümanlara günde beş kere farz namaz vakitlerini bildiren bir çağrıdır. Bu çağrı sade zahidane ve güzel bir ses ile usulsüz (ritimsiz), ancak okunduğu makama hakim olarak icra edilir. ²

b. Ortaya Çıkışı

İslam'ın ilk yıllarında bu günkü bildiğimiz şekilde ezan okunmuyordu. Namaz vakti geldiğinde es-salâte, es-salâte (namaza, namaza) ya da Es-salâtü câmi'atün (namaz toplayıcıdır) deniliyordu. Namaz, yüce Allahın emri olmasının yanı sıra, Müslümanların uyumlu bir toplum halinde yaşamalarının da bir vasıtaydı. ³

Hicretin birinci yılında Peygamber Efendimiz (SAV)' in mescidi inşa edilip tamamlanmıştı. Peygamber Efendimiz (SAV) le birlikte ashabı devamlı bir şekilde namaz vakitlerinde toplanarak, cemaatle namaz kılmaya başlamışlardı. İşte bu sıralarda, Peygamber Efendimiz (SAV) na-

¹ Kerim el-Bustâni, *el-Müncid*, Beyrut, 1991, 6

² Zekai Kaplan, *Dinî Mûsikî Dersleri*, İstanbul 1991, 53

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Ankara, 1993, 141.

maz vakitlerinin insanlara duyurulması hususunda ashabı ile istişare etmeye başlamışlardır. Bu istişareler sırasında Peygamber Efendimiz (SAV) “halkı namaza ne şekilde çağıralım?” diye ashabına bir sual sorar. Sahabelerden bazıları “Nasraniler gibi çan çalalım ” der, bazıları “Yahudiler gibi boru çalalım ” der, bazıları da “Ateş yakıp yukarıya kaldıralım, herkes görür ve namaz vaktinin geldiğini anlar ” dediler.⁴ Rasulullah bu teklifleri dinledi, ama hiç birisinden hoşnut olmadı.⁵ Böylesi önemli bir konuda Allah’tan bir işaret gelmesini bekledi.

Rasûlullah’ın namaza davete verdiği önemin bilincinde olan Abdullah ibn-i Zeyd merak eder ve o gece rüyasında bir kimsenin ezan okuduğunu sabahleyin Rasulullah’a haber verir. Aynı şekilde bir rüyanın da Hazreti Ömer tarafından görüldüğü daha sonra ortaya çıkar. Abdullah ibn-i Zeyd rüyasını şöyle anlatmıştır: “Namaz vaktini halka duyurmak için yapılan toplantıdan dönüp evime yattım. Rüyamda elinde çanla birisi geldi. Ona çanı satıp satmayacağını sordum. O da ne yapacağını sordu. “Ben de “halkı namaza çağıracağım ” dedim. O zat bana: “Ben sana bundan daha hayırlısını söyleyeyim ve göstereyim mi?” dedi. Ben de “evet ” dedim. Bana ezan-ı Muhammedî’yi okudu ve bende rüyamı sabahleyin Rasulullah’a anlattım.⁶ Hz. Ömer’in de buna benzer bir rüya gördüğü birçok kaynakta zikredilmektedir.⁷ Ayrıca aynı içerikteki rüya’yı yirmiye yakın sahabenin gördüğü rivayeti de vardır.

Abdullah ibn-i Zeyd rüyasını Peygamber Efendimize (SAV) anlattıktan sonra, onun emri üzerine ezan metnini Bilal-i Habeşîye öğretti ve Bilal-i Habeşî (r. a) ezanı ilk olarak sabah namazında okudu.

Hz. Muhammed (SAV) Miraç gecesi, birinci gökte bir meleğin aynı şekilde ezan okuduğunu duymuştu. Abdullah’ın rüyasında işittikleriyle, Peygamber Efendimizin Miraçta işittikleri, aynı olunca bu ezanın

⁴ Mustafa Necati Bursalı, **Alemlere Rahmet**, İstanbul, 1980, 344.

⁵ Ali Hikmet Berki- Osman Keskiöğlü, **Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı**, DİB. Yay., Ankara, 1978, 198

⁶ Buhari, **Sahih-i Buhari**, Mütercim, Mehmet Vehbi, İstanbul, 1966, 228

⁷ Ali Hikmet Berki- Osman Keskiöğlü, 198.

yeryüzünde sünnet olacağına hükmederek Bilal'e ezanı okuması için emir vermiştir.⁸

Aynı zamanda, Maide suresinin 58. ayeti "Namaz için ezan okuduğunuzda, onu eğlence ve oyun yerine koyuyorlar. Bu onların akılları ermeyen bir güruh olmalarındandır" ve Cum'a suresinin 9. ayetinde "Ey iman edenler Cuma günü namaz için çağrıldığınızda, hemen Allah'ın zikrine koşun, alım satımı bırakın, eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır" vahiyle de desteklenmiştir.⁹ Peygamberler başkalarının rüyalarıyla asla hüküm vermezler. Abdullah ibn-i Zeyd'in rüyası, vahiyle ve Peygamber Efendimizin miraçta duyduğuyla örtüştüğü için ezanın okunmasına hükmedilmiştir. Aynı zamanda Peygamber efendimiz bu olayla istişarenin de önemini ümmetine göstermiştir.

c. Ezanın Metni

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ
 اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ
 أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ
 أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ
 حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ
 حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ
 حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ
 حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ
 اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

Allahu ekber, Allahu ekber (2 kere)

Allah en büyüktür

Eşhedü enlâ ilahe illallah (2 kere)

⁸ İmam-ı Buharî, *Sahih-i Buhari*, Mütercim, Konyalı Mehmed Vehbî, İstanbul, 1966, 228.

⁹ Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 2009, İzmir, 88, 399.

Şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur

Eşhedü enne Muhammeden Rasulullah (2 kere)

Şahadet ederim ki Muhammed Allahın Rasulüdür ¹⁰

Hayye 'alâ-s salâh(2 kere)

Haydin namaza

Hayye 'ale-l felâh (2 kere)

Haydin kurtuluşa¹¹

Allahu ekber, Allahu ekber (2 kere)

Allah en büyüktür

Lâ ilâhe illallah (2 kere)

Allahtan başka ilah yoktur

Sabah namazlarında okunan ezanlarda "Hayye'ale-l felâh"tan sonra iki kere "Es-salâtü hayrun minen-nevm"(namaz uykudan daha hayırlıdır) okunur.

Farz namazlardan önce okunan kametler de ezan metni aynen okunur ancak "hayye 'ale-l felâh "dedikten sonra iki kere "kad kâmeti-s salâh"denilir, gerisi ezan gibi devam eder ve tamamlanılır. ¹² Okuyuş olarak kamet, ezandan hızlıca okunur. Makamsal olarak ezan belirli makamlarda okunmasına rağmen kamet her makamda okunabilir.

Ezan Arapça olmasına rağmen bütün Müslümanların anlayabildiği evrensel bir mesajdır. Hiçbir dönemde asıl metni bozulmayan ezan, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında güya dinin Türkçeleştirilmesinden nasibini almış ve 18 yıl ülkemizde namazlara Türkçe çağırısı yapılmıştır. Hem de kanun kuvvetiyle yaptırılmıştır. İlk Türkçe ezan,1932 yılında İstanbul Fatih camisinde okunmuştur. Ancak ülkemizin diğer yerlerinde uygulama hızlı olmamıştır. Zaman zaman ezan Arapça okunmaya devam edilmiştir. Ezanın Türkçe okunması kararına uymayan görevliler,1941 yılına kadar Türk Ceza Kanununun 526. maddesinin kapsamın-

¹⁰ Şia Müslümanlar ezan okurken "Eşhedü enne Muhammeden rasulullah" dedikten sonra, 2kere de "Eşhedü enne 'Aliyyun veliyullah"(Şahadet ederim ki Ali Allahın velisidir) derler.

¹¹ Şia Müslümanlar ezan okurken "Hayye 'ale-l felâh" dedikten sonra 2 kere de "Hayye 'ale-l hayru-l 'amel"(Haydin hayırlı işe) derler.

¹² Şafii mezhebinde tekbirler ikişer kere, kad kameti-s salah da iki kere diğer cümleler birer kere okunur.

da mütalaa edilerek “yetkili mercilerin kamu düzenini sağlamaya yönelik emrine aykırılık” suçunu işlemiş sayılıp cezalandırılırken, 15 Nisan 1939 tarihinde hükümetçe meclise sunulan ve 2 Haziran 1941 de kabul edilen 4055 sayılı Kanunla kabul edilen değişiklikle Türk Ceza Kanununun 526. maddesine “Arapça ezan ve kamet okuyanların üç aya kadar hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar para cezası ile cezalandırılması” fıkrası eklenmiştir.¹³

Bu uygulamaya ülke genelinde değişik tepkiler gösterilmiştir. İmamların bazıları Türkçe ezanı kendileri okumayıp, ya bir çocuğa ya da bir meczuba okutmuşlardır. Böylece yeni uygulamaya karşı isteksiz ve gönülsüzlüklerini ifade etmişlerdir.

16 Haziran 1950’de Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, ezanın Arapça da okunabilmesine izin verilmiştir. Bu tarihten sonra Türkçe ezan serbest olmasına rağmen ülkemizde bir daha okunmamıştır.

Ezanın Türkçe metni:

Tanrı uludur Tanrı uludur, Tanrı uludur Tanrı uludur
 Şüphesiz bilirim ve bildiririm: Tanrı’dan başka yoktur tapacak
 Şüphesiz bilirim ve bildiririm: Tanrı’dan başka yoktur tapacak
 Şüphesiz bilirim, bildiririm: Tanrı’nın elçisidir Muhammed
 Şüphesiz bilirim, bildiririm: Tanrı’nın elçisidir Muhammed
 Haydi namaza, haydi namaza
 Haydi felaha, haydi felaha
 (Namaz uykudan hayırlıdır) Yalnız sabah ezanında söylenir.
 Tanrı uludur, Tanrı uludur
 Tanrı’dan başka yoktur tapacak.

Daha öncede ezanın Türkçe okunmasını arzu eden aydınlarımız olmuştur. Ancak 1932lere kadar bu çabalar başarılı olamadı. 27 Mayıs 1962 ihtilalinde ve 12 Eylül 1980 hareketinden sonra da ezanın Türkçe okunması gündeme gelmiş, ancak küçük bir gurubun bu konudaki teşebbüsleri ilgi görmedi.¹⁴ Özellikle 12 Eylül 1980 hareketinden sonra zaman

¹³ Halis Ayhan-Mustafa Uzun, “Ezan”mad., DİA, XII, İstanbul 1995, 12/40.

¹⁴ Halis Ayhan-Mustafa Uzun, 12/ 42.

zaman Türkçe ezan okuması gündeme getirilmiştir. Ama hiç bir şekilde kabul görmemiştir.

d. Ezan Duası

Ezan için değişik dualar vardır, fakat en yaygın olanı aşağıdaki hadis-i şerifte geçen duadır.

Cabir ibn-i Abdullah Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Herkim ezanı işitince : Allahümme rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmmeti ve's-salâti'l-kâimeti âti Muhammedeni'l-vesîlete ve'l-fadilete veb'ashû makâmen Mahmûdeni'l-lezî ve'addeh. (Bu tam çağrının ve kılınacak namazın Rabbi ey ulu

اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ
آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَأَبْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا
الَّذِي وَعَدْتَهُ

Allâhım! Muhammed'e vesileyi ve fazileti ver! Onu vaat ettiğin makâm-ı Mahmûda eriştir); şeklinde dua ederse kıyamet günü ona şefaet etmem helal olur. ¹⁵ Duanın Arapça metni aşağıdadır:

e. Ezanın Okunduğu Yer

Mescid-i Nebevî'nin yanı başında Neccar oğullarından bir kadının yüksek bir evi vardı. Bilal-i Habeşi (raddiyallahu 'anh) ilk olarak okuduğu sabah namazının ezanını bu damda okumuştur. İlk zamanlar bu evin damına çıkıp ezan okumaya devam etmiştir. ¹⁶ Daha sonraları Mescid-i Nebevî'nin arka tarafına yüksekçe bir yer yapılmış ve ezan burada okunmaya başlanmıştır. ¹⁷

¹⁵ İmam-ı Buhari, 246.

¹⁶ Ali Hikmet Berki- Osman Kesioğlu, s,198

¹⁷ Hasan bin Ammar eş-Şürrünbilâli, *Nûl-İzâh*, Tercüme, Süleyman Fahir, İstanbul, 1981, 87.

İslâmiyet'in geniş coğrafyalara yayılmasından sonra ezanın okunduğu mekânlarda da değişiklikler olmuştur. Bunların başında minare gelmektedir.

Minare

Arapça "nur" kelimesinden türetilen minare kelimesi, kelime anlamı olarak "ışık saçan, aydınlatan yer manasına gelmektedir. Terim olarak İslâm dininde ibadet yerleri olan camilerde namaza çağrışı bildirmek ve sala okumak için inşa edilmiş ana yapıdan daha yüksek tasarlanan yapılardır.

Minarenin bölümleri: kaide, gövde, şerefe, petek, külah, alem ve paratonerdir. En üstteki külah, minarenin çatısıdır ve kurşun kaplamadır. Külahın ucunda çoğunlukla bir hilal olan alem bulunur. Külahla şerefe arasına petek denir. Şerefenin altındaki kısım gövde, bunun üzerine oturduğu kısma pabuç ve minarenin oturduğu yere kaide veya kürsü denilir. Minarenin kapısı, içtedir ve merdivenle şerefeye çıkılır.

İslâmiyet'te ilk minare Mısır'ın başkenti Fustat/Yeni Kahire'deki Amr ibn el-As camisinde inşa edilmiştir. Minare, ana parçaya Emevi Meliki I. Muaviye zamanında vali Meslem bin Muhalled tarafından 678 yılında eklenmiştir.¹⁸

Arap, İran, Hint, Türk, Mısır minare şekilleri birbirinden farklıdır. Her millet yapmış olduğu minarelere kendi sanatını, estetiğini ve kültürel değerlerini nakşetmiştir. Ayrıca yapımında kullanılan malzemelerde yapıldığı bölgelere göre değişmiştir.

f. Ezanın Okunması

Namaz, İslam'ın en önemli ibadetlerinden birisidir. Onun için yapılan çağrı da önemlidir ve en güzel biçimde yapılmalıdır. Hakkıyla bu çağrışı yapan müezzinlerin, ahirette çok yüksek makamlara ulaşacağını Peygamber Efendimiz şu hadisleriyle sahabilerden birisine şöyle bildirmişlerdir.

¹⁸ Filiz Gündüz, "Minare" mad., DİA, İstanbul, 2005, 30/98.

Abdurrahman ibn Abdullah ibn Abdurrahman ibn Ebi Sa'sa el-Ensari el-Mâzinî babasından, Ebû Said el-Hudrî'nin ona şöyle haber verdiğini nakletmiştir:

“Senin koyunları ve çölü sevdiğini biliyorum. Koyunlarının yanında olduğun zaman veya çölde bulunduğun an, namaz için ezan okuyup da ünlenirken, yüksek sesle oku. Çünkü müezzinin sesini duyan bütün cinler, insanlar ve her şey kıyamet günü onun için şahitlik edecekler. “Ebu Said “bu sözü Rasulullah’tan (s a v) işittim” demiştir. ¹⁹

Başka bir hadis-i şerifte Rasulullah (s a v) şöyle buyurmuştur: “Sesinin uzandığı her yer müezzin için istiğfar eder. Ona kendisinin okuduğu ezanla namaz kılan herkesin aldığı sevabın misli vardır. Bununla beraber o kimselerin sevabından da bir şey eksilmez”²⁰

Bir başka hadis-i şerifte de Rasulullah (s a v) şöyle buyurmuştur: “Üç sınıf insan vardır ki, kıyamet günü misk tepeleri üstünde dururlar. Onları ne hesap verme düşüncesi korkutur, ne de kıyametin büyük dehşeti kederlendirir. O dehşetli günde onlar ne korku görür ne de tasa. Bunlardan biri, milletine önderlik-imamlık eden ve milleti de kendisinden razı olan kişidir. Diğeri müezzinlik eden, sırf Allah rızası için beş vakit ezan okuyan kişidir. Üçüncüsü de sahip ve efendisine itaatkâr olan köledir”. ²¹

Bu üstün ayrıcalıklara sahip olabilmek için, bazı özelliklere sahip olunması gerekir, söz konusu özellikler şunlardır:

- Namaz vakitlerini iyi bilmeli, ezanı zamanında okumalı.
- Boğazını korumalı, ezan için ona eza etmemeli.
- Ezanı usulüne, adabına ve erkânına riayet ederek güzelce okumalıdır.
- Geç kaldığı zaman yerine ezan okuyana kızmamalı.

¹⁹ İmam-ı Buharî, **Sahih-i Buharî**, Muhtasar, Tercüme Kurulu: Abdullah Durmuş, Halil Aldemir, İbrahim Tüfekçi, İshak Emir Aktepe, M. Beşir Eryarsoy, Mehmet Odabaşı, Osman Güman, Soner Duman, İstanbul, 2008, s, 244

²⁰ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, **Gafletten Kurtuluş**, Tercüme, Yaman Arıkan, İstanbul, tarihsiz, s, 310

²¹ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, 315.

- Okuduğu ezanın ve yapmış olduğu müezzinliğin ecrini yalnız şanı yüce olan Allah'dan beklemeli, ahaliye hiç minnet etmemeli.

- Daima iyiliği emretmeli, hayrı tavsiye etmeli, kötülüğü ve kötü hareketleri menetmeli, engellemelidir. Ayrıca ister zengin olsun ister fakir olsun herkese aynı şekilde davranmalı ve herkese hakkı söylemeli.

-Ezandan sonra hemen namaza durmamalı, cemaate gelmek isteyenlerin namaza yetişebilmesi için makul bir müddet beklenmelidir. Camide müezzinlik mahalline oturanlara kızmamalıdır.

- Ezan ile kamet arasını çok uzatmamalı, imamla farzı kılmak için bekleyenleri bezdirmemeli.

- Camiye iyi bakmalı, onu her türlü pislikten temiz tutmalı, küçük çocukların orada oynamasına ve camiye girmeye layık olmayanların oraya girmesine meydan vermemelidir. ²² Ebul-leys Semerkandî her ne kadar çocukların camilerde oynamasına izin verilmemelidir dese de, çocukluk çağı daima oyuna meyyaldır. Çocukları camiye alıştırmak için getiriliyorsa, onlara toleranslı ve şefkatli davranmak gerekir. Çocuğun küçükken aldığı duygusal veya bedensel bir yara onu ileriki yaşlarda ibadetten ve camiden soğumasına sebep olabilir. Onun için çocuklara dikkatli davranılmalıdır.

İnsanları ibadete çağırmada en güzel yol olan ezan, ehil ve yetenekli kişiler tarafından okunursa, hem gönülleri hem de ruhları fetheder. Aksi halde işi bilmeyen ve ehil olmayanlar tarafından yapılan çağrı, insanların dinden uzaklaşmasına ve kaçmasına sebep olabilir. Hazreti Mevlana, Mesnevisinde şöyle güzel bir örnek vermiştir:

Bir müezzin vardı, sesi pek çirkindi. Kâfir ülkesinde ezan okurdu.

Ezan okuma, savaş çıkar, düşmanlık uzar dedilerse de.

İnat etti, pervasızca o kâfir ülkesinde ezan okumaya koyuldu.

²² Ebu'l-Leys es-Semerkandiye, 312-313.

Halk umumi bir kargaşalıktan korkarken birde baktılar, elinde bir elbise, kâfirin biri çıka geldi.

Dostlar gibi eline mum ve helva almış, öyle bir latif elbiseyi he-diye getiriyordu.

Söyleyin o müezzin nerede? Onun salası ve ezanı, bana rahatlık verdi diye sormadaydı.

Yahu dediler. Nasıl olur? Hiç o bet ses, insana rahatlık verir mi? Kâfir dedi ki: Sesine gelince.

Benim pek güzel pek yüce bir kızım var, çoktandır Müslüman olmak isterdi.

Bu sevda, kafasından bir türlü çıkmıyordu. Bunca kâfir ona öğüt verdi.

Fakat gönlünde iman sevgisi öyle bir yerleşmişti ki. Bu dert ade-ta bir buhurdanlıktı, bende öd ağacı.

Anbean imana yöneldikçe ben dert, azap ve işkence içindeydim.

Bu hususta elimde hiçbir çare yoktu. Nihayet bu müezzin ezan verince.

Kızım, bu çirkin ses nedir? Kulağıma geldi de beni berbat etti.

Bütün ömrümde bu kilisede, şu manastırda bu derece çirkin bir ses duymadım dedi.

Kız kardeşi, bu ezandır, Müslümanlar okur, Müslümanları iba-dete çağırırlar dedi.

İnanmadı başkasına sordu, o da evet deyince inandı, yüzü sap-sarı kesildi, Müslümanlık hevesi kalmadı.

Ben de teşviştten, azaptan kurtuldum, dün gece korkusuz rahat bir uyku uyudum.

Onun sesinden bundan dolayı rahatlaştım. Onun içinde ona he-diye getirdim; nerede o adam?

Müezzini görünce bu hediyeyi kabul et dedi, beni dertten kurtardın, elimi tuttun.

Bana öyle bir ihsanda bulundun ki senin azat kabul etmez bir kulun oldum.

Malda, mülkte, zenginlikte tek bir kişi olsaydım ağzını altınla doldururdum.

İşte sizin imanınızda bunun gibi riya, geçici bir şey. O (müezzinin okuduğu) ezan gibi yol kesici.²³

Mevlana hazretlerinin verdiği örnek ne de güzel anlatıyor. Bu duruma düşmemek için elden gelen yapılmalı. Ezanı güzel okuyamayan okumamalı, ehil olanların okumasını sağlanmalıdır. Güzel bir ezan ve sala okumak için şunlara dikkat etmek gerekir:

1. Ezanın kelimelerinin hakkını vererek, prozediye (seslerin düzgün söylenmesi) dikkat ederek okumalı.
2. Diyafram nefesini kullanabilmeli.
3. Nefesi ölçülü kullanmalı.
4. Yeteri kadar musiki bilgisine sahip olmalı.
5. Ses güzelliğini göz önünde bulundurmalı.
6. Sürekli ses talimi yaparak sesini terbiye etmeli.
7. Sesini kontrol edebilmeli.
8. Sesine hâkim olmalı.
9. Ezan kelimelerini dinleyenlerin tam olarak anlayacağı biçimde okumalı.
10. Hangi vaktin ezanını okuyorsa o vaktin makamlarına göre okumalı.
11. Ses cihazlarını düzgün ayarlamalı, mikrofon mesafesini ölçülü tutmalı.

²³ Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev., Veled İzbudak, İstanbul, 1991, V/275-276.

Türk Din Mûsikisinin en önemli formlarından birisi olan ezanın icrası da son derece önemlidir. Vakıtlere göre icra edilen makamları Türk Mûsiki nazariyat kitaplarında şöyle ifade edilmektedir:

Seherle kuşluk arasındaki vakitte: Dikleş haverân, nevrûz, kûçek, hüseyinî, hüseyinî acem, uşşak, muhayyer, rekb, hisar, maye, siphır, nevrûz-i rûmî, çargah acem, neva aşiran.

Kuşlukla ikindi arasındaki vakitte: Zavil, segâh, geveşt, neva, zirgüle, ırak, humayun, nihavent, müstear, sazkar, segâh maye, hisar, rûy-i irak, müberka', segâh acem, irak acem, maye mutedil, irak.

İkinci ile yatsı arasındaki vakitte: Karcıgar, zemzeme, vech-i hüseyinî, bestenigâr, bûselik, rehavî, isfehân, zir keşîde, gerdaniye, beste isfehan, necd-i hüseyinî.

Yatsı ile seher arasındaki vakitte: Nikriz, hicaz, uzzal, şehnaz, rast, büzürk, pençgah, muhalif, rahat'ül-ervâh, selmek, hicaz-ı muhalif, Türki hicaz, bahr-i nazik, nihavent.²⁴

Günümüzde, ülkemizde okunan ezanların makamları şöyledir:

Sabah ezanı : Sabâ makamında

Öğle ezanı : Uşşak

İkinci ezanı : Rast

Akşam ezanı: Segâh

Yatsı ezanı : Hicaz

Ezan okurken kesinlikle abdestli olmak ve ayakta okumak âdaptan, edepten ve usuldendir. Her ne kadar abdestsiz ezan okunabilir dense de ezana hürmeten abdestli olmak gerekir. Müezzinin önce okuyacağı makama karar vermeli. Aşırı teğanniden kaçınıp sade ve zahidane bir biçimde okunmalı. Ezan okumak için ayağa kalkın müezzin işaret parmağını kulağına koyarak ezana başlar.

²⁴ Ahmet Hakkı Turabi, *Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, İstanbul, 2005, 124-125.

Birinci Allahu ekberde okuduğu makamın zemininden (karar perdesinden.) başlanır.

İkinci Allahu ekberde zeminden başlar güçlü perdede bırakır.

Üçüncü Allahu ekberde, güçlü perde civarından alınır.

Dördüncü Allahu ekberde, güçlü perde civarından alınır güçlü perdenin bir ya da iki ses üstünde gezindikten sonra güçlü perdede durulur.

Birinci eşhedü enlâilahe illallâh, karar perdesinden alınır güçlü perde de karar verilir.

İkinci eşhedü enlâilahe illallâh, güçlü perdeden başlanır güçlünün bir ya da iki ses üstünden gezinerek karar perdesinde durulur.

Birinci eşhedü enne Muhammeden rasulullah karar perdesinden başlanır, güçlü perde civarında nağme yaparak güçlü perdede karar verilir.

İkinci eşhedü enne Muhammeden rasulullah'ta meyana hazırlık yapılır güçlü perdeden başlanır, güçlünün bir – üç perde üstünden nağme yaparak karar perdesinde durulur.

Birinci hayye'ala-salah, ezanın meyan kısmını oluşturur durak perdesinden başlanarak güçlü perdenin de biraz üstünde gezinerek güçlü perdede karar verilir

İkinci hayye'ala-salah makamın güçlü perdesi civarından başlanır makamın meyan seslerinde nağmeler yaparak karar perdesinde durulur.

Birinci hayye'ale-lfelâh , birinci hayye'ala-salah gibi icra edilir.

İkinci hayye'ale-lfelâh , ikinci hayye'ala-salah gibi icra edilir.

Birinci Allâhu ekber güçlü perde civarında başlanır ve güçlüde karar verilir ve kısa icra edilir

İkinci Allâhu ekber güçlü civarında başlanır, güçlü perde üstünden nağme yaparak güçlü de karar verilir.

Lâ ilâhe illalâh makamının güçlü perdesi civarından başlanır karar perdesine doğru nağme yaparak karar perdesinde karar verilir. Durak perdesi civarında nağme yaparak da karar verilebilir. Ya da tiz durak civarından pes seslere doğru nağme yaparak durak perdesinde karar verilebilir.

B. Ezanın Kültürümüze Yansımaları

Ezanın Türk Kültürü'ne, görsel olarak en büyük katkılarından birisi minarelerdir. Minareler, ezanların daha uzaklarda, daha iyi işitilmesi için inşa edilmiş sanatsal yapıtlardır. Atalarımız şehâdet parmağı misali göklere yükselen minarelere bütün sanatsal zerafetleri nakşetmişlerdir.

Ezanların vakitlere göre makamlarının düzenlenmesi, Türk Kültüründe diğer İslam ülkelerinden daha fazla gelişmiştir. Her vakte göre uyumlu değişik makam gurupları tertip edilmiştir. Ülkemizde okunan ezanlar, Türk mûsikîsi zevkini geçmişten geleceğe taşıyan en önemli değerlerimizden birisidir. Ezanlar aynı zamanda türkülerimize ve şarkılarımıza geçmiştir.

Sosyal hayatımızda ezanla irtibatımız daha doğduğumuzda başlar. Bizim kültürümüzde doğan her çocuğun ismi konulurken sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okunur. Ezan ve kamet'i okuyacak kişilerin belli düzeyde İslâmi bilgilere sahip kişiler olması beklenmektedir.

Edebiyatımızda ezan, özellikle günün başlamasını ve sona ermesini anlatan ve tasvir eden tabiat şiirleri ile dinî ve millî duyguların işlendiği, özgürlüğü ve bağımsızlığı anlatan şiirlerde de işlendiği görülmektedir. Bu konular pek çok şair tarafından farklı dönemlerde işlenmiştir. Bunlar arasından iki örnek vermeyi uygun bulduk

Millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy İstiklal Marşımızın sekizinci kıtasında: “Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli

Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli”

diyerek ezanla bağımsızlığın birbirinden ayrılmayan ikili olduğunu edebî bir biçimde ifade etmiştir.

Yahya Kemal'in:

Emr-i bülentsin ey ezân-ı Muhammedî
 Kâfî değil sadâna cihân-ı Muhammedî
 Sultan Selîm-i evvel'i râmetmeyüp ecel
 Fethetmeliydi âlemi şânı Muhammedî
 Gök nûra gark olur nice yüz bin minareden
 Şehbal açınca rûh-ı revân-ı Muhammedî
 Ervâh cümleten görür Allahu Ekber'i
 Akseyleyince arşa lisân-ı Muhammedî
 Üsküp' de kabr-i mâdere olsun bu nev-gazel
 Bir tuhfi bedî ü beyân-ı Muhammedî²⁵

mısraları ise ezana verdiğimiz değer en güzel bir göstergesidir.

İslam kültüründe fethedilen yeni beldelerde yapılan ilk icraatlardan birisi yüksekçe bir yere çıkıp ezan okumaktır. Bu gelenek Peygamber Efendimiz (SAV) ashabıyla Mekkeyi fethettiği zaman Bilal-i Habeşî (ra) nin Kâbe damında okuduğu ezandan beri devam etmektedir. Özellikle ecdadımız bu geleneğe çok önem vermişlerdir.

Vakti gösteren saatlerin yaygın olmadığı dönemlerde ezan, insanlara zamanı bildirmekteydi. Bundan dolayı insanlar günlük aktivitelerini ezanlara göre tanzim ediyorlardı. Mesela gündelik çalışan insanlar, öğle ezanı okununca öğle yemeğini yerler ve bir süre istirahat ederler. Akşam ezanı okunduğunda da o günkü çalışmayı bitireceklerini anlarlar. Hayvanların otlatılması, yemlenmesi ve bakımlarında da ezan vaktinin belirleyiciliği vardır. Ayrıca hayvansal ürünlerin yapılmasında da etkendir.

²⁵ Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul, 43.

Sonuç

Ezan, Müslümanlara günde beş kez namaz vakitlerini bildiren ve camiye çağırın bir davettir. Kültürümüzü derinden etkileyen önemli dinamiklerimizdendir. Hayatımız boyunca bizlerle birlikte bazen bir çağır, bazen bir duygu, bazen bizi dünyadan alıp öteki alemleri düşündüren bir düşünce kaynağı ve bazen esaretten kurtulup özgürlüğe doğru hızla ilerlediğimiz bir yoldur. Bazen de türkülerimize yada şarkılarımıza nakşettiğimiz ilahi nakışlardır. Ezanın değişik yönlerinin ilim adamlarımız tarafından incelenip anlaşılması ve anlatılmasını ümit ediyorum. Ayrıca din hizmetleri görevini yerine getiren görevlilerin hepsi yeterli derecede mûsikî bilgisi olarak insanlarımızın daha huşu içerisinde ibadet etmelerine yardım etmelidir. Kötü ve eğitimsiz ses'e sahip olan görevlilere ezan okutturulmamalı. Çünkü gönüllere hitap ederken en güzel ifadeler ve yöntemler kullanılırsa kabuller daha kolay ve etkili olur. Son dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığının bu konularda yürüttüğü çalışmalar çok olumlu neticeler vermektedir. Ancak bu çalışmalar belli merkezlerde değil de yurt genelinde yapılırsa daha verimli olacağı kanaatindeyiz.